

DOI: 10.31648/an.7818

INNOWACYJNOŚĆ W GWARACH UKRAIŃSKICH

INNOVATIONS IN EAST SLAVIC UKRAINIAN DIALECTS

Tatiana Kołodyńska

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1801-0509>

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II / The John Paul II Catholic University in Lublin

e-mail: kolodyns@kul.pl

Keywords: Ukrainian dialect, innovations, East Slavic

Abstract: The analysis concerns the dialect of the Donetsk area and Southwestern dialects found in Poland and Ukraine. Innovations involve mainly the phonetic system, the morphological system, and the syntactic and lexical systems. These innovations demonstrate new processes that are occurring in dialects. They shape the contemporary development of dialects.

Innowacja dialektalna (łac. *innovatio* ‘odnowienie’) to nowy element językowy wprowadzony do danego systemu gwarowego. Innowacje dialektalne dotyczą wszystkich poziomów języka. Są to zmiany zarówno fonetyczne, jak i gramatyczne czy leksykalne. Można zatem wyróżnić:

- a) fonetyczne innowacje dialektalne,
- b) fleksyjne innowacje dialektalne,
- c) słowotwórcze innowacje dialektalne,
- d) składniowe innowacje dialektalne.

Innowacje występują o wiele częściej w gwarach, posługujących się głównie językiem mówionym i nieposiadających skodyfikowanej formy [Karaś].

Przedmiotem badań w niniejszym artykule są wybrane zjawiska innowacyjne występujące w gwarach ukraińskich na terenie Polski: lemkowski, nadszańskich, podlaskich, naddniestrzańskich oraz w zakarpackich i wschodnio-stepowych na Ukrainie.

Materiał badawczy częściowo został wyekscerpowany przez autorkę od ukraińskojęzycznej ludności autochtonicznej, znającej i posługującej się gwara w stopniu dobrym i bardzo dobrym, do których zaliczyć należy przedstawicieli najstarszego oraz średniego pokolenia respondentów. Zamieszkują oni teren występowania ukraińskich gwar podlaskich, nadszańskich, bojkowskich oraz lemkowych w Polsce, tworząc swoiste enklawy językowe z odrębną kulturą i tradycjami. W artykule uwzględnione zostały także wyniki badań dialektologicznych z różnych regionów Ukrainy: południowo-wschodniej Ukrainy oraz Zakarpacia.

Według danych, opracowanych przez Towarzystwo Geograficzne, terytorium dialektów ukraińskich (w klasyfikacji K. Mychalczuka) obejmowało dwie trzecie ziem etnicznie ukraińskich, natomiast dialekty ukraińskie dzieliły się na trzy poddialekty: północno-ukraiński lub ukraińsko-poleski, środkowo-ukraiński lub ukraiński i południowo-ukraiński lub stepowy [Михальчук 1877, 473; Фроляк 2013, 19]. Jak podkreśla uczony: „Choć nazwane tereny zostały zasiedlone w różnym czasie przez uchodźców z różnych województw Rusi południowej (Ukrainy), których przyciągały najpierw Zaporozże, a potem wolne przestrzenie niezależnych ziem, jednak, w specyfice tych wszystkich miejscowości wyraźnie odbiły się te same wspólne cechy prawdopodobnie najstarszego pochodzenia, które charakteryzują południową gałąź ukraińskiego dialektu”. W związku z tym K. Mychalczuk określa nowo zasiedlony masyw jako „niejednorodny według pochodzenia i różny według czasu osiedlania, podkreślając zarazem jego jedność etniczną i językową” [Фроляк 2013, 22]. Zauważając specyfikę nowo stworzonych gwar, które wykształciły swoje innowacyjne cechy, badacz zaznacza także, że proces formowania nowego masywu dialektalnego jeszcze trwa:

Chociaż mieszanka gwar ukraińskich: podolskich, wołyńskich i siwierskich z wpływem czasu ulegając przekształceniom, wykształciła najnowsze cechy, które charakteryzują całe wschodnie odgałęzienie gwar lewego brzegu Dniepru, znane pod specjalną nazwą *małoruskie*, z tym wszystkim spotyka się do dziś stan z pierwszego etapu mechanicznego mieszania tej nowej gwary i zdarzają się osobliwości, które niosą jawną odbitkę Podolszczyzny, Siwierszczyzny lub Ukrainśzczyzny, albo też Wołynia [Михальчук 1877, 458; Фроляк 2013, 22].

Aktywność i ciągłość tego dialektologicznego procesu, wskutek przesiedleń i w okresie przed zasiedleniem na terenie stepu ukraińskiego, K. Mychalczuk porównuje ze stanem heterogenicznych gwar obszaru pogranicza ukraińsko-polskiego – na Podlasiu i Chełmszczyźnie. Wyodrębniając typologiczne różnice tych formacji dialektalnych, uczony stwierdza:

Podobne jest zmieszanie różnych cech dialektalnych w jednej miejscowości, nawet w jednych ustach, ale już innego rodzaju i pochodzenia: z miejscowymi rdzennymi elementami w podstawie, lecz z domieszką Polesia, lub Wołynia lub Rusi Galickiej, i nawet – choć w nieznaczej mierze – z elementami białoruskimi i polskimi, spotykamy na innym przeciwległym skrawku południowo-ruskiego miejsca – na tak

zwanym Podlasiu i Chełmszczyźnie, czyli w południowo-ruskich powiatach guberni grodzieńskiej, siedleckiej, lubelskiej (...) [Михальчук 1877, 458; Фроляк 2013, 22].

Badacz podkreśla także nowożytny charakter gwar stepowych oraz określa zjawiska innowacyjne na tle zachowania przez nowo utworzone gwary dawnych cech ogólnoukraińskich. W badaniach współczesnych wnioski K. Mychalczuka odgrywają doniosłą rolę w określeniu dynamiki i wciąż trwającego procesu formowania heterogenicznych nowo utworzonych gwar oraz ich cech dyferencyjnych, na co wskazuje zaklasyfikowanie współczesnych stepowych gwar do różnych podgwar i narzeczy [Фроляк 2013, 23].

Ze swoistą innowacją dialektalną stykamy się w nowo utworzonych gwarach wschodniostepowych na Doniecczyźnie, które uformowały się w XVI-XVII wieku stanowiących najnowszą formację dialektalną, której podstawą były przesiedlenia i migracje ludności ukraińskojęzycznej z różnych regionów Ukrainy. Na obszarze tym wystąpiło kilka fal przesiedleńczych, określanych m.in. jako fala „urzędowa” w XVIII stuleciu, oraz ostatnia z początku XX wieku, która pojawiła się w związku z industrializacją kraju.

Specyfika omawianych gwar heterogenicznych – mieszanych i różnorodnych wskazuje na nowy proces ich formowania się, a także obecny etap rozwoju tych gwar, który jest zjawiskiem dynamicznym, natomiast ustanowienie cech starych archaicznych jest niemożliwe i opiera się jedynie na danych dialektologicznych stanu obecnego. W warunkach masowych przesiedleń ludności ukraińskojęzycznej gwary Doniecczyzny należą przede wszystkim do niejednorodnych, w których rozwój uwarunkowany jest kontaktem między poszczególnymi przedstawicielami różnych grup dialektalnych, oraz wpływem języka rosyjskiego i ludności rosyjskiej zamieszkującej te tereny i wchodzącej w bezpośredni kontakt językowy z nosicielami gwar ukraińskich. Współistnienie wymienionych gwar, wzajemne przenikanie wpływów językowych w obrębie fonetyki, morfologii oraz leksyki warunkuje powstanie innowacji dialektalnych, m.in. występowanie leksykalizowanych zjawisk językowych, zmian w słowotwórstwie, przenikanie do języka gwarowego elementów zapożyczonych z innych gwar bądź z języka rosyjskiego.

Większość współczesnych gwar wschodniostepowych Doniecczyzny, według L. Frolak, stanowi heterogeniczny system, który łączy w sobie cechy dwóch lub więcej gwar ukraińskich, określanych jako podstawy. Do cech charakterystycznych tych gwar należy w zakresie słownictwa równoległe używanie dubletów językowych bez ich semantycznej dyferencyjności [Фроляк 2013].

Wszechstronna analiza gwar doliny rzeki Kińska, zawierająca opis fonetyczny, fleksyjny, słowotwórczy i składniowy, pozwoliły W. Czabanence wysnuć wnioski o nowo stworzonym charakterze tych gwar oraz sklasyfikowanie ich jako przejściowych od starożytnych środkowo-naddnieprzańskich i nowo utworzonych gwar stepowych [Фроляк 2013, 31]. Według ukraińskiego dialektologa F. Żyłki genetyczna niejednorodność tych gwar, w pewnym stopniu

innowacyjność, polega na fakcie, iż są grupy gwarowe, których system fonetyczny spokrewniony jest ze środkowo-naddnieprzańskimi, inne gwary stepowe zaś posiadają struktury fonetyczne dialektu południowo-zachodnioukraińskiego, natomiast w jeszcze innych gwarach stepowych fonetyczne struktury zawierają elementy gwar północnych lub podstawy dialektów języka rosyjskiego [Жилко 1966, 266; Фроляк 2013, 34]. Warto dodać, że ważną rolę w procesie kształtowania gwar odgrywają czynniki wewnątrzsystemowe oraz ekstralingwalne mechanizmy rozwojowe.

O archaiczności i zarazem o innowacyjności można mówić w przypadku zjawiska na styku fonetyki i morfologii, które występuje w archaicznych gwarach zakarpaccich, nadszańskich, naddnieprzańskich, łemkowskich, m.in. w formach 2 os. trybu rozkazującego l. poj., oraz w niektórych przysłówkach, gdzie końcowa samogłoska uległa redukcji, np. *bars* || *barc* (łemk.) (< bjerzo) ‘ukr. дуже, pol. bardzo; *byr!* (zakarp.) || *bi’ry* (nads.) ‘ukr. беры, pol. bierz to’; *čom* (łemk.) ‘ukr. чому, pol. czemu’; *dos* (zakarp.) (< досить) || *dôs!* (nads.) ‘ukr. досить, pol. dość; *xot!* (zakarp.) || *xôt!* (nads.) ‘ukr. ходи, pol. chodź!’; *do xyš* (łemk.) skrócone od formy *do xyšybi*, *xôč* (< хочеш); *klat!* (zakarp.) ‘ukr. клади, pol. kładź to’; *pony!* (zakarp.) ‘ukr. понеси, pol. nieś’; *rop!* (zakarp.) [Чучка 1957, 73] || *rop, zróp to!* (nads.) ‘ukr. робы, pol. rób!’; *wôs to!* ‘ukr. візьми це, pol. weź to’; *zróp to!* ‘ukr. зроби, pol. zrób to’. Przykłady te w pewnym stopniu mogą świadczyć o innowacyjności zjawiska, które wynika z wewnętrznego rozwoju gwary lub gwar ukraińskich, a zarazem, biorąc pod uwagę ich bliskie sąsiedztwo z otaczającymi gwarami polskimi, można stwierdzić, iż jest ono rezultatem interferencji obu systemów językowych: gwarowego ukraińskiego oraz polskiego. Przenikanie cech zachodniosłowiańskich (polskich) do systemu gwarowego ukraińskiego (bojkowskiego, łemkowskiego, nadszańskiego) skutkuje powstaniem licznych kalk językowych oraz formacji hybrydalnych, co należy uznać za innowację dialektalną. Wymienione formy są przykładem innowacji dialektalnych wywołanych wewnętrznym rozwojem gwary oraz wpływem otaczających gwar polskich i języka polskiego.

Wpływ języka polskiego w gwarach zakarpaccich wydaje się jednak znikomym, trudno bowiem stwierdzić jego bezpośrednie oddziaływanie.

W badaniach systemów gwarowych istotny jest opis cech gwarowych archaicznych oraz nowych elementów, powstałych wskutek kontaktu językowego. Współczesne tendencje rozwojowe gwar ukraińskich występujących na obszarze Polski dotyczą zmian fonetycznych w mowie ludzi młodszych posługujących się gwarą, którzy m.in. zamieniają archaiczną wymowę tylnojęzykowego lub środkowo-tylnojęzykowego [ɣ] dźwiękiem języka kontaktującego [y], w tym przypadku języka polskiego. W tym procesie archaizmy fonetyczne zanikają, natomiast pojawiają się innowacje fonetyczne, mniej skomplikowane i łatwiejsze w artykulacji. Pod wpływem interferencji językowej następuje także przenikanie zapożyczeń z języka polskiego oraz otaczających gwar polskich do ukraińskiego gwarowego systemu leksykalnego i składniowego.

W takim przypadku obok siebie funkcjonują w gwarze rodzime ekwiwalenty gwarowe, a także zapożyczone z języka polskiego odpowiedniki, czyli dublety leksykalne i składniowe. Postać archaiczna gwary zmienia się wraz z upływem czasu i postępem cywilizacyjnym, społecznym, kulturowym.

Swoistą innowacją jest również przejmowanie zapożyczeń językowych w postaci adaptowanej do gwary bądź w postaci nieadaptowanej. Obecnie w gwarach ukraińskich występujących na terenie Polski można odnotować bardzo dużą liczbę zapożyczeń językowych, przejmowanych z języka polskiego przez średnie i młodsze pokolenie nosicieli gwary. Licznie występują także kalki językowe, swoiste hybrydy językowe, tzn. połączenia podstaw polskich z ukraińskimi gwarowymi, bądź dodawanie końcówek polskich do podstaw gwarowych ukraińskich, czy też „tłumaczenie” polskich wyrazów za pomocą ekwiwalentów gwarowych. Te nowe procesy warunkują współczesny rozwój gwary i stanowią innowację dialektalną, u której podstaw leży asymilacja językowa. Wśród zapożyczeń językowych, przejmowanych z języka polskiego, adaptowanych pod względem fonetycznym w formie niezmienionej występują m.in. nazwy przedmiotów codziennego użytku, instytucji, zjawisk, np. *bańiék* (nads.) ‘ukr. кастрюля, pol. baniak’; *bijłgunka* (nads.) ‘pol. biegunka’; *bocan* (łemk.-bojk.) ‘pol. bocian’ [Lewicka 2002, 117]; *gmına* ‘pol. gmina’; *cmıntar*, *cmontar* (łemk.-bojk.) [Domaradz 2002, 72] || *cmıntar*, *cwıntar* (nads.) ‘pol. cmentarz’; *gorset* (łemk.) || *gôrșyt* (nads.) ‘pol. gorset’ [Bronikowska 2002, 31]; *guź’ěl’ńa* ‘pol. gorzelnia’; *ha’daty* (łemk.-bojk.) [Rudolf-Ziółkowska 2002, 239] || *ha’dati* (nads.) ‘pol. mówić, gadać’; *kle’banija* (łemk.-bojk.) [Rudolf-Ziółkowska 2002, 249] || *pli’banija* (nads.) ‘pol. plebania’; *ku’bita* (łemk.) ‘pol. kobieta’; *ku’rali* (nads.) ‘pol. korale’; *łudufka* || *łudiuka* (nads.) ‘ukr. холодильник, pol. lodówka’; *kun’ěfka* ‘pol. konewka’; *paź’zer* (łemk.) ‘pol. październik’ [Bronikowska 2002, 45]; *piłkarnik* (nads.) || *pełkarnyk* (łemk.) ‘pol. piekarnik’; *pluca* (łemk.) [Bronikowska 2002, 47] || *pl’luca* (nads.) ‘ukr. легені, pol. płuca’; *prał’ka* ‘ukr. пральна машина, pol. pralka’; *sušarka* ‘pol. suszarka’; *tapčan* ‘pol. tapczan’; *zł’ěu* ‘ukr. кран, pol. zlew’; *sa’mól’ot* || *sa’mól’ut* (nads.) ‘ukr. літак, pol. samolot’; *spuł’z’ěl’ńa* ‘pol. spółdzielnia’; *žybu* (łemk.-bojk.) [Domaradz 2002, 103] || *žyby* (nads.) ‘pol. żeby’ itd.

Wśród hybryd językowych powszechne jest w badanych gwarach łączenie podstaw słotwórczych polskich z ukraińskimi sufiksami gwarowymi, dodawanie ukraińskich końcówek gwarowych lub redukcja polskich sufiksów, np. *barz* (łemk.) [Domaradz 2002, 69] || *barzu* (nads.) ‘pol. bardzo’; *ka’wałok* (łemk.) [Bronikowska 2002, 33] || *ka’wałuk* (nads.) ‘ukr. шматок, pol. kawałek’; *kep’skyj* (łemk.-bojk.) || *k’ěpskiij* (nads.) ‘pol. kiepski’; *kiellušok* (łemk.-bojk.) [Domaradz 2002, 78] || *kilišuk* (nads.) ‘ukr. чарка, pol. kieliszek’; *kin’ciw-ka* (łemk.) [Bronikowska 2002, 33] || *kin’ciuka* (nads.) ‘ukr. закінчення, pol. końcówka’; *klocok* (łemk.-bojk.) [Domaradz 2002, 78] || *kl’ócuk* (nads.) ‘pol. klocek, polano’; *kryż* (nads.) || *kryży* (łemk.-bojk.) [Domaradz 2002, 80] ‘ukr. хрест, pol. krzyż’; *para’bačyti* (nads.) ‘ukr. простити, pol. przebaczyć’;

para/stanuk (nads.) ‘ukr. зупинка, pol. przystanek’; *paraži/bitišê* (nads.) ‘ukr. застудитися, pol. przeziębic się’; *pry/šutuk* (nads.) ‘ukr. присілок, pol. przysiółek’; *pry/šwitliñê* || *pry/šwitliñi* (nads.) ‘pol. prześwietlenie’; *ugir* (nads.) ‘pol. ugór’; *wu/guli* ‘ukr. загально, pol. w ogóle’; *sa/môxit* ‘ukr. машина, pol. samochód’; *hwęšyĭ* (łemk.) [Bronikowska 2002, 59] || *hwjênkšyĭ* (nads.) ‘ukr. більший, pol. większy’; *hwšyto* (łemk.) [Domaradz 2002, 99] ‘ukr. все, pol. wszystko’; *zdenća* (łemk.) ‘pol. wzdęcie’ [Bronikowska 2002, 62].

W ukraińskich gwarach podlaskich występujących na terenie Polski innowacje gwarowe dostrzec można także na poziomie leksykalnym – w postaci adaptowanych z języka polskiego zapożyczeń, np. *braće, xto-łbońc, xto-łkolwiek, kšonż, pałm’ontka, von/troba, v žyću, ñic, łzakrent, łzomkw – nebo/rakw* [Лесів 1997, 342, 401].

W ukraińskiej gwarze Hłomczy, na pograniczu nadsańsko-łemkowskim, w mowie respondentów można usłyszeć zarówno rodzime (gwarowe) słownictwo, jak i liczne dublety leksykalne, powstałe na skutek interferencji języka polskiego oraz ukraińskiego języka literackiego. Wśród przykładów pojawiły się dublety w zakresie akcentuacji, np. *łznaĭu žy rułbiĭ višila* (gwar.) oraz *łbudut łspriatuwały sułbi bu łbude višila*. Można dodać, że formę z akcentem padającym na końcówkę w słowie *višila* notuje także *Атлас української мови*. Akcent paroksytoniczny z kolei w wyrazie *višila* pojawił się najprawdopodobniej pod wpływem języka polskiego bądź ukraińskiego języka literackiego.

Na pograniczu badanych gwar usłyszeć można także formę z akcentem paroksytonicznym w słowie *łstarym*, który charakteryzuje gwary nadsańskie i łemkowskie, choć paralelnie funkcjonuje tu identyczna forma z akcentem padającym na końcówkę, podobnie jak w ukraińskim języku literackim – *starym*: *tu załstarym, a tam za nułwym* (gwar.) oraz *za starym śano młmaju łpole*.

Obok form czasownikowych w czasie przeszłym z dawnym [ɨ] (< *łbuty*), powszechnie występujących w gwarach karpackich, w mowie respondentów pojawiają się dublety identycznie brzmiące jak w ukraińskim języku literackim – *łbuty*: *šimxalti ułbyło* (gwar.) oraz *pry dułrohax łstudni łbuty*.

W ukraińskiej gwarze Hłomczy występują także formy z gwarowym przyimkiem *h-* oraz konstrukcje z przyimkiem *v-*, który występuje zarówno w języku polskim, jak i ukraińskim, np. *h łmamy łrodyćiu, h łvasie* (gwar.) oraz *v łmišłtečku, v łmeštax*.

Podobnie w gwarach zachodnio-ukraińskich z terenu Polski obecne są formy z gwarowym protetycznym *h-* (także w funkcji przyimka) oraz z *v-*, charakterystycznym dla języka polskiego i ukraińskiego języka literackiego, np. *łbapka łm’erła, łbudu łhmyłrau* (nadsańskie, łemkowskie) oraz *łdido pułmer, dvox syłnių pułmerło* (gwara Hłomczy); *h łnas, h łvas, h łm’eni* oraz *v łnas, v łvas, v łm’eni* (gwary nadsańskie).

Pod wpływem ukraińskiego języka literackiego w gwarze Hłomczy funkcjonują też dublety leksykalne w znaczeniu *widzieć*, np. *łbudu łvydlių f sułbotu*

(Hłomcza), *'bačyju, 'peršyĭ ras tałkoje'bačyju* (Hłomcza) [BorD 11-15], *'budu 'vid'iu f su'botu* (nadsańskie).

Wspólnym elementem leksykalnym w gwarach lemkowych i nadsańskich występujących na terenie Polski jest wyraz *barz* || *barz* || *barc* || *barzu*, którego istnienie tłumaczyć należy interferencją języka polskiego oraz procesem adaptacyjnym, np. *barc t'a 'lubju, barz 'kraśni* (lemkowskie), *barzu 'mału, barz 'pjekni* (nadsańskie).

Reasumując, występujące w analizowanych gwarach innowacje na poziomie fonetycznym, morfologicznym, składniowym i leksykalnym są przede wszystkim wynikiem interferencji językowej, tj. bezpośredniego oddziaływania języka polskiego na gwary ukraińskie.

Niektóre z innowacji dialektalnych są natomiast wynikiem wewnątrzgwarowych procesów rozwojowych, które charakteryzują tylko gwary zakarpacie. Współczesny rozwój gwar ukraińskich warunkują wszelkie zmiany zachodzące pod wpływem kontaktu językowego oraz współlistnienia na badanym terenie gwar polskich. Archaiczne zjawiska, obecne niegdyś systemowo w gwarach ukraińskich, są zaś wypierane przez procesy nowe oraz współczesne mechanizmy ich kształtowania.

Bibliografia

- Atlas ukraińskoi movi*. T. II: *Volin', Naddniŭstrânsina, Zakarpattâ i sumiŭni zemli*. 1988. Kiiŭ: Naukova Dumka [*Атлас української мови*. T. II: *Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі*. 1988. Київ: Наукова Думка].
- Borciuch Maria. 2016. *Dublety w gwarze Hłomczy na pograniczu nadsańsko-lemkowskim*. W: Teza Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych – OL PAN. Lublin.
- Bronikowska Renata. *Dawne słownictwo zachodniolemkowskiej gwary Szczawnika*. 2002. W: *Studia nad słownictwem gwar ukraińskich w Polsce. Lemkowszczyzna i gwary nadsańskie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Čučka Pavlo P. 1957. *Fonetični zmnini v pівденнокарпатських говірках околиці Ужгорода*. W: *Naukovî Zapiski*. T. XXVI, вип. II. Uŭgorod [Чучка Павло П. 1957. *Фонетичні зміни в південнокарпатських говірках околиці Ужгорода*. W: *Наукові Записки*. T. XXVI, вип. II. Ужгород].
- Domaradz Katarzyna. 2002. *Słownictwo wsi Źernica na pograniczu lemkowo-bojkowskim*. W: *Studia nad słownictwem gwar ukraińskich w Polsce. Lemkowszczyzna i gwary nadsańskie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Frolák Lúbov. 1997. *Ukraińskî shidnostepovî govîrki Doneččini*. Drogobič: Posvît [Фроляк Любов. 1997. *Українські східноstepові говірки Доне́ччини*. Дрогоби́ч: Посвіт].
- Karaś Halina. *Leksykon terminów i pojęć dialektologicznych*. Kompendium internetowe pod red. Haliny Karaś. W: *dialektologia.uw.edu.pl* [Dostęp 1 III 2022].
- Lesiv Mihajlo. *Ukraińskî govîrki u Pol'si*. Varšava: Bidavnicтво „Ukraińskij Arhiv” [Лесів Михайло. *Українські говірки у Польщі*. Варшава: Видавництво „Український Архів”].

- Lewicka Urszula. 2002. *Słownictwo wsi Terka na pograniczu lemkowski-bojkowskim. W: Studia nad słownictwem gwar ukraińskich w Polsce. Lemkowszczyzna i gwary nadszańskie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Mihal'čuk Kostantin. 1877. *Narěčĭâ, podnarěčĭâ i govori Ūžnoj Rossii v" svâzi s" narěčĭâmi Galičĭn*. V: *Trudi Ėtnografičesko-Statističeskoj ěnciklopedii v" Zapadno-Russkĭj kraj, snarâžennoj Imperatorskim" Russkim"geografičeskim" Obšestvom", Ūgo-Zapadnyj Otdĕl"*. Materialy i izslĕdovanĭâ, sobrannyâ d. čl. P.P. Čubĭnskĭm". T. 7, vyp. 2. Peterburg" [Михальчук Костянтин. 1877. *Нарѣчĭя, поднарѣчĭя и говори Южноĭ Россіи въ связи съ нарѣчĭями Галичини*. В: *Труди Этнографическо-Статистической Энциклопедіи въ Западно-Русскĭй край, снаряженной Императорскимъ Русскимъ Географическимъ Обществомъ, Юго-Западный Отдѣлъ*. Матеріалы и изслѣдованія, собранныя д. чл. П.П. Чубинскимъ. Т. 7, вып. 2. Петербургъ].
- Rudolf-Ziółkowska Elżbieta. 2002. *Dawne słownictwo pogranicza bojkowsko-lemkowskiego. W: Studia nad słownictwem gwar ukraińskich w Polsce. Lemkowszczyzna i gwary nadszańskie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Žilko Fedot T. 1966. *Narisi z dialektologĭi ukraińs'koĭ movi*. Kĭĭv [Жилко Федот Т. 1966. *Нариси з діалектологĭї української мови*. Кĭїв].